§ 1. Поняття виробничо-господарської діяльність сільськогосподарських підприємств та її правове регулювання

Господарська діяльність сільськогосподарських підприємств — це діяльність суб'єктів аграрного господарювання у сфері суспіль-ного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію про-дукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Відповідно до ст. З ГК господарська діяльність може здійснюватись з метою одержання прибутку (під-приємництво) або без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Сферу аграрних господарських відносин становлять виробничо-господарські, організаційно - господарські та внутрішньогосподар-ські відносини. Ця глава присвячена аналізу саме виробничо-гос-подарських відносин сільськогосподарських підприємств.

Виробничо-господарськими є майнові та інші відносини, що ви-никають між суб'єктами аграрного господарювання під час безпо-середнього здійснення господарської діяльності.

В иробничо - господарська діяльність сільськогосподарських під-приємств Грунтується на певних принципах та умовах. Загальними принципами господарювання в аграрному секторі економіки є: за-безпечення економічної багатоманітності та захисту державою всіх суб'єктів аграрного господарювання; свобода підприємницької ді-яльності в межах, визначених законом; вільний рух капіталів, това-рів і послуг на території України; обмеження державного регулю-вання економічних процесів у зв'язку з потребою забезпечення со-ціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємництві; екологічний захист населення; захист прав спожи-вачів і безпеки суспільства й держави; захист національного това-ровиробника; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у гос-подарські відносини сільськогосподарських підприємств.

Головною умовою здійснення виробничо-господарської діяль-ності сільськогосподарськими підприємствами є державна реєстра-ція. Статтею 89 ЦК визначається, що юридична особа підлягає дер-жавній реєстрації у порядку, встановленому законом. Відповідно до ст. 58 ГК діяльність незареєстрованого суб'єкта господарювання, який підлягає державній реєстрації, забороняється. Доходи, одер-жані таким суб'єктом, стягуються до Державного бюджету в уста-новленому законом порядку.

Грунтуючись на вищенаведених принципах та умовах здійснен-ня господарської діяльності, сільськогосподарське підприємство самостійно визначає напрями сільськогосподарського виробниц-тва, його структуру і обсяг, самостійно розпоряджається виробле-ною продукцією та доходами, здійснює будь-яку діяльність, що не суперечить законодавству України. Воно має право кооперуватися з промисловими підприємствами та установами під час перероб-лення сільськогосподарської продукції, виготовлення промислових та інших товарів, розширення сфери соціально-культурного, кому-нально-побутового обслуговування сільського населення, підготов-ки й перепідготовки кадрів.

Сільськогосподарське підприємство бере участь у приватизації переробних, агросервісних та інших державних і комунальних під-приємств. Воно також може здійснювати представницьку діяльнос-ті з цінними паперами, для чого створює довірчі товариства, які ді-ють у межах повноважень, наданих загальними зборами або збора-ми уповноважених сільськогосподарського підприємства.

Аграрне підприємство має право вступати в договірні відноси-ни з будь-якими державними, комунальними, приватними комер-ційними й громадськими некомерційними підприємствами, уста-новами та організаціями, з окремими громадянами, самостійно ви-бирати партнерів, зокрема зарубіжних, для укладення договорів. Спори, що виникають під час виконання таких договорів, розгля-даються судами й господарськими судами.

Підприємство добровільно може брати на себе виконання дер-жавного замовлення на продаж сільськогосподарської продукції. У договорі на державне замовлення передбачається забезпечення під-приємства матеріально-технічними ресурсами в обсягах, номенкла-турі та асортименті, що гарантують паритетність відносин. У разі невиконання державою умов договору, сільськогосподарське під-приємство має право

зменшити продаж їй сільськогосподарської продукції пропорційно обсягу недопоставлених йому матеріально-технічних ресурсів. Якщо впродовж дії договору на державне за-мовлення ціни на матеріально-технічні ресурси збільшуються, дер-жава повинна компенсувати це підприємствам.

Аграрне підприємство реалізує свою продукцію та надає пос-луги підприємствам, організаціям і громадянам за цінами й тари-фами, що встановлюються ним самостійно або на договірній ос-нові. При регулюванні цін державою гарантуються однакові пра-ва та обов'язки сільськогосподарських товаровиробників, неза-лежно від форми господарювання. На законодавчому рівні задек-ларовано принцип, згідно з яким закупівельні ціни на сільсько-господарську продукцію, оптові ціни на засоби виробництва, ма-теріальні ресурси й тарифи на послуги для села повинні забезпечувати еквівалентний обмін між сільським господарством і промисловістю.

Отже, змістом господарської діяльності аграрних підприємств є свобода здійснення діяльності, яка не заборонена законом. Крім того, всім суб'єктам аграрного господарювання гарантуються одна-кові права доступу на ринок, до матеріальних, фінансових, трудо-вих, інформаційних і природних ресурсів.

Особливість аграрної господарської діяльності полягає в тому, що сільськогосподарське виробництво ґрунтується на використан-ні землі як основного засобу виробництва. Наслідком цього є на-явність спеціальних форм організації і ведення виробництва в аг-рарному секторі економіки (наприклад, фермерських господарств), а також особливого правового регулювання господарської діяль-ності. У цій сфері з урахуванням: біологічного циклу в сільськогос-подарській діяльності; особливостей контролю за власністю на зем-лю та інші природні об'єкти; державного регулювання умов, в яких функціонує аграрний сектор економіки; особливостей економічної конкурентоспроможності сільського господарства; особливостей функціонування ринку товарної сільськогосподарської продукції; вагомого соціально-політичного й культурного значення розвитку селянства .

Виробничо - господарська діяльність сільськогосподарських під-приємств має чітко виражений зональний характер і розвинуту га-лузеву спеціалізацією. Котра в сільському господарстві полягає в диференціації напрямів виробничо-господарської діяльності суб'єктів аграрного господарювання залежно від їх територіально-го розташування та поділу галузі на окремі види виробництва. Тоб-то, спеціалізоване сільськогосподарське підприємство — це суб'єкт аграрного господарювання, діяльність якого пов'язана з

виробниц-твом однорідної продукції.

Спеціалізація виробничо-господарської діяльності — найважли-віший засіб підвищення ефективності сільського господарства. Во-на дає змогу інтенсивно впроваджувати досягнення науково-тех-нічного прогресу, раціонально використовувати агрокліматичні умови, матеріально-технічні й трудові ресурси.

Основними галузями в сільському господарстві, які впливають на спеціалізацію суб'єктів аграрного господарювання, є рослин-ництво і тваринництво. В аграрному секторі економіки розрізня-ють також зональну (внутрішньозональну), галузеву (внутрішню й міжгалузеву), міжгосподарську, господарську (внутрішньогосподар-ську), технологічну, функціональну та інші форми спеціалізації ви-робництва .

Поряд із розвитком основних напрямів своєї діяльності сіль-ськогосподарські підприємства мають право здійснювати промис-лову переробку своєї продукції — як самостійно, так і у співпраці з іншими підприємствами. Для більш ефективного й раціонально-го використання трудових ресурсів та місцевих джерел сировини, підвищення своєї прибутковості вони можуть створювати й розви-вати підсобні господарства, а також різні промисли; вступати в до-говірні відносини з будь-якими суб'єктами підприємництва (фізич-ними та юридичними особами, в тому числі іноземними). Така ді-яльність є допоміжною, оскільки основною, статутною діяльністю є виробництво продуктів харчування рослинного й тваринного походження.

Правове регулювання виробничо-господарської діяльності сіль-ськогосподарських підприємств здійснюється за допомогою право-вих норм як загальних, так і спеціальних законів та підзаконних актів.

Так, за ст. 28 Закону України від 17 липня 1997 р. "Про сіль-ськогосподарську кооперацію" , кооператив (об'єднання), відпо-відно до свого статуту, самостійно визначає основні напрями гос-подарської діяльності, здійснює її планування й реалізацію. Вироб-ничі кооперативи (об'єднання) реалізують свою продукцію за ціна-ми, що встановлюються ними самостійно або на договірних заса-дах. Обслуговуючі кооперативи (об'єднання) надають послуги за цінами й тарифами, що встановлюються на договірних засадах ок-ремо для членів кооперативу та інших осіб. Відносини кооперати-ву (об'єднання) з іншими підприємствами, установами та організа-ціями, а також з громадянами в усіх сферах господарської діяль-ності встановлюються на основі

договорів (угод).

Згідно зі ст. 11 Закону України від 10 квітня 1992 р."Про споживчу кооперацію" , споживчі товариства та їх спілки самостійно розробляють програми економічного й соціального розвитку, роз-глядають і затверджують їх на загальних зборах (зборах уповнова-жених), конференціях, з'їздах, радах. Вони мають цілковиту госпо-дарську самостійність, покривають свої витрати за рахунок доходів від своєї господарської діяльності та забезпечують схоронність власності споживчої кооперації. Споживчі товариства та їх спілки відповідно до статутних вимог мають право: створювати (реоргані-зовувати, ліквідовувати) для здійснення своїх статутних завдань будь-які підприємства, установи, організації, біржі, комерційні банки, фінансово-розрахункові центри, страхові товариства та інші об'єкти, діяльність яких не суперечить законам України; вступати як засновники або учасники до господарських товариств, спільних підприємств, асоціацій та інших об'єднань для розв'язання госпо-дарських і соціальних завдань; придбавати майно державних під-приємств та підприємств, створених на інших формах власності, а також інше майно і майнові права; одержувати в установленому порядку земельні ділянки в користування.

Організації та підприємства споживчої кооперації формують то-варні та матеріально-технічні ресурси за рахунок закупівель на до-говірних засадах у підприємств (виробників), в оптовій торгівлі, на біржах, аукціонах, шляхом заготівель сільськогосподарської про-дукції і сировини у громадян, селянських (фермерських) госпо-дарств, колективних сільськогосподарських підприємств, радгос-пів, виробництва товарів на власних підприємствах та з інших дже-рел, не заборонених чинним законодавством. Забезпечення спо-живчої кооперації централізовано розподіленими ресурсами здій-снюється в тому ж порядку, що й забезпечення підприємств агроп-ромислового комплексу України.

Виробничо - господарська правосуб'єктність колективних сіль-ськогосподарських підприємств регулюється нормами Закону Ук-раїни від 14 лютого 1992 р. "Про колективне сільськогосподарське підприємство" , а акціонерних сільськогосподарських товариств та товариств з обмеженою відповідальністю — нормами ГК та Закону України від 19 вересня 1991 р. "Про господарські товариства" .

Відповідно до ст. 24 Закону України від 19 червня 2003 р. "Про фермерське господарство" , останнє діє на умовах самоокупності. Всі витрати господарство покриває за рахунок власних доходів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Фермерське госпо-дарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціаліза-цію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її пе-реробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партне-рів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, в тому числі іноземних.

Сільськогосподарські підприємства зобов'язані дотримуватися встановлених відповідно до законодавства екологічних, ветеринар-но-санітарних правил і норм щодо якості виробленої продукції та інших вимог.

§ 2. Загальна характеристика фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств та її правове регулювання

Внаслідок проведення аграрної реформи в Україні створено ре-альні передумови необхідні для формування ринкового фінансово-правового механізму регулювання діяльності сільськогосподар-ських підприємств. Однак цей механізм діятиме лише за наявності різних суб'єктів власності й форм господарювання, конкуренції за ринок збуту продукції, цінних паперів, фінансово-кредитних пос-луг сільськогосподарських товаровиробників тощо .

Слід зауважити, що саме наявність законодавчого закріплення розмаїття форм суб'єктів аграрного господарювання, заснованих на різних формах власності, стала головною передумовою розвитку ринкового механізму регулювання фінансової діяльності сільсько-господарських підприємств.

Сучасні фінансово-кредитні відносини у сільському господарс-тві Грунтуються на принципах: заборони прямого втручання держа-ви у фінансову діяльність суб'єктів аграрного господарювання; партнерства у фінансових відносинах між фінансово-кредитними установами (банками, кредитними спілками) та сільськогосподар-ськими підприємствами; самообмеження, тобто обрання напрямів діяльності залежно від фінансових можливостей підприємства то-що. Ці принципи знайшли своє відображення в ЦК та ГК, законах України від 18 вересня 1991 р. "Про інвестиційну діяльність" , від 19 вересня 1991 р. "Про господарські товариства", від 19 лютого 1992 р. "Про колективне сільськогосподарське підприємство", від 17 липня 1997 р. "Про сільськогосподарську кооперацію", від 20 травня 1999 р. "Про Національний банк України" , від 16 липня 1999 р. "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" , від 20 березня 1991 р. "Про банки і банківську діяльність" , від 12 липня 2001 р. "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" , "Про фермерське господарство" та в інших нормативно-правових актах.

У процесі набуття й реалізації суб'єктами аграрного господарю-вання фінансових правомочностей виникають відповідні фінансові правовідносини. Фінансові правовідносини сільськогосподарських підприємств поділяються на внутрішні і зовнішні.

До внутрішніх належать фінансові відносини із забезпечення встановленої законодавством фінансової дисципліни (ведення різ-номанітних форм обліку, звітності, нарахуванню дивідендів на ак-ції або на майнові та земельні паї) на підприємствах. Внутрішні фі-нансові відносини сільськогосподарських підприємств охоплює предмет аграрного права.

Зовнішніми фінансовими відносинами сільськогосподарських підприємств є їх відносини з фінансовими органами держави, а та-кож відносини, в яких підприємство є засновником нових суб'єк-тів господарювання й фінансові відносини, пов'язані зі здійснен-ням розрахунково - кредитних і касових операцій сільськогосподар-ських підприємств. На відміну від внутрішніх, зовнішні фінансові відносини сільськогосподарських підприємств, як правило, регла-ментуються нормами цивільного, господарського, адміністративно-го і фінансового права.

Фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств — це су-купність фінансових

відносин (внутрішніх і зовнішніх) суб'єкта аг-рарного господарювання щодо забезпечення реалізації статутних ці-лей і завдань. Фінансова діяльність сільськогосподарських підпри-ємств полягає в забезпеченні фінансово-ресурсних умов їх конку-рентоспроможності. Відповідно до ст. 25 ГК, *конкуренція* — це зма-гання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їх власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації останнього на ринку.

Забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства досягається шляхом застосування як традиційних за-ходів: організації планування, створення різноманітних фондів (грошових та натуральних); здійснення різних видів обліку (бухгал-терського, статистичного, аналітичного); складання фінансового плану й звітності, — так і новітніх ринкових: маркетинг, менеджмент, аудит тощо.

Ефективність фінансової діяльності сільськогосподарських під-приємств залежить від реалізації комерційного планування, тобто від виконання його програми економічного й соціального розвит-ку (бізнес-плану). Бізнес-план сільськогосподарського підприємс-тва — це специфічний плановий документ, в якому відображено організаційно-фінансові заходи для забезпечення виробництва ок-ремих видів товарів, робіт, послуг. План дає змогу визначити пер-спективи розвитку майбутнього ринку збуту, оцінити витрати на виготовлення й реалізацію потрібної цьому ринку продукції, виз-начити її потенційну прибутковість. План також дає відповідь: чи доцільно здійснювати інвестування виробництва з точки зору само-окупності витрат. Методика складання бізнес-планів затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 21 квітня 1997 р. № 56.

Сільськогосподарське підприємство визначає свої загальні цілі на певний період (від 1 року), опрацьовує шляхи їх здійснення, а також забезпечує постійний контроль за виконанням зазначених у бізнес-плані показників. За умов впровадження ринкових еконо-мічних відносин особливого значення набуває пошук покупців своєї продукції, виявлення запитів та потреб споживача, організа-ційно-правове забезпечення збуту виробленої продукції, рентабель-ність виробництва й прибутковості. Під час розробки комерційно-го плану підприємству потрібно мати уявлення про наступне звер-нення до банківських кредиторів .

Для програм економічного й соціального розвитку або бізнес-планів характерні такі складові:

1. резюме (короткий висновок), в якому стисло зазначається: основна мета плану; наявні засоби та можливості для його здій-снення відповідно до загального плану реструктуризації; строк ре-алізації плану; джерела інвестування; сума необхідних коштів; строк погашення наданої фінансової підтримки; висновки марке-тингових досліджень; обґрунтування успішності плану та фінансо-ві результати його реалізації (виручка, прибуток, рентабельність, термін самоокупності тощо);
2. загальна характеристика підприємства;
3. історична довідка (дата заснування, перепідпорядкування, розмір земельної ділянки та виробничих площ, умови оренди зем-лі та основних фондів, наявність науково-технічних розробок та досліджень, ефективність їх використання тощо);
4. характеристика продукції, ринків збуту, маркетинг. У цьому розділі дається: аналіз галузі та перспективи її розвитку, тенденції до зміни попиту на продукцію галузі, загальний рівень її інвести-ційної привабливості; спеціалізація діяльності (перелік основних видів продукції, що належать до однієї споживчої групи); обсяги виробництва (в порівняльних цінах за останні 3 роки, питома вага цього виду продукції в загальному обсязі); детальний опис продук-ції та послуг, основні споживчі характеристики: ціна, розмір, вага,строк служби, естетичність, дизайн; номенклатура продукції та покращання її конкурентоспроможності; відомості про патентну ситуацію (захищеність товару (винаходу) в країні виробника та в країнах зовнішнього ринку, обсяг прав по патентах та авторських свідоцтвах); аналіз ціноутворення товарів з врахуванням різних альтернативних варіантів визначення ціни; характеристика підпри-ємств, які виробляють аналогічну продукцію; відмітні характерис-тики основних ринків та їх сегментів (назва, розміри, географічне розташування, перелік конкурентів проникнення на ринок); ос-новні групи споживачів товарів, циклічність покупок; вторинні ринки продукції та їх основні характеристики; оцінка розвитку ви-робництва та своєї позиції на ринку з точки зору пропозиції спеці-альної та цивільної продукції, а також інших видів продукції (пос-луг); конкуренція (основні конкуренти, їх переваги та недоліки); стратегія проникнення на ринок; стратегія здійснення продажу (ха-рактеристика та аналіз каналів збуту, обсяги збуту продукції по кожному з них); характеристика маркетингових служб підприємс-тва та їх подальший розвиток; засоби маркетингової комунікації (впливу на покупця): реклама, стимулювання збуту, оперативні рішення служби маркетингу,

спрямовані на покращення системи збуту та освоєння нових ринків, пропозиції щодо ціноутворення; законодавчі обмеження проникнення на ринок (податкові, митні обмеження, державне регулювання цін тощо);

5. план виробництва містить: опис виробничого процесу, його прогресивність, зіставлення основних показників виробництва продукції з аналогічними показниками підприємств відповідної га-лузі; технологія виробництва продукції; характеристика обладнан-ня; визначення потреби в розробці та придбанні технічної й техно-логічної документації, ноу-хау; план розвитку виробництва; ген-план території підприємств; визначення основних та альтернатив-них постачальників сировини, матеріалів, комплектуючих, енерго-ресурсів та розрахунок потреби в ресурсах на виробничу програму; розрахунок ефективності плану виробництва;

6. в організаційному плані: відображаються особливості й пере-ваги нової організаційної схеми управління підприємством, його структурним підрозділом або групою підрозділів для конкретного виробництва продукції; зазначається потреба удосконалення орга-нізації праці, зміни керівництва, перепідготовки спеціалістів; ха-рактеризується якісний та кількісний склад працівників; встанов-люється система заробітної плати та матеріального стимулювання;

7. фінансовий план та програма інвестицій містить: основні фі-нансові показники за останній звітний період, які порівнюються з плановими або їх значеннями за попередній рік; прогноз фінансо-вих результатів на певний плановий період (1 рік, 2, 3...); план рес- труктуризації кредиторської заборгованості та повернення дебітор-ської; визначення та обґрунтування обсягу потрібних інвестицій для виконання плану реструктуризації та вказівку на ефективність даного інвестиційного проекту: потенційна прибутковість, рента-бельність та наявність стабільних ринків збуту; графік надання фі-нансової підтримки (сума, рік, квартал); графік повернення фінан-сової підтримки та відсотків за нею (сума та термін); очікуваний результат від одержаної інвестиційної підтримки;

8. в аналізі можливих ризиків та їх страхуванні зазначаються ос-новні види ризиків при виконанні бізнес-плану та надається їх оцінка для визначення загального рівня ризику за бізнес-планом. Відповідно до оцінки окремих ризиків надаються засоби й форми їх ефективного страхування шляхом створення резервних фондів зовнішнього страхування найсуттєвіших ризиків тощо би із зменшення ризиків і можливих втрат (створення резервних фондів зовнішнього страхування найсуттєвіших ризиків тощо);

9. охорона навколишнього середовища. Розділ містить вказівку на відповідність бізнес-плану вимогам законодавчих актів та інших нормативних документів щодо допустимого негативного впливу на навколишнє середовище, а також зазначаються наявні очисні спо- руди, їх стан та потреба в додаткових заходах щодо охорони навко-лишнього середовища окремих його складових: земель, повітря, води, лісових та інших ресурсів;

10. заключні положення.

Згідно зі ст. 140 ГК джерелами формування фінансових ресур-сів суб'єктів господарювання є: грошові та матеріальні внески зас-новників; доходи від реалізації продукції (робіт, послуг); доходи від цінних паперів; капіталовкладення й дотації з бюджетів; надход-ження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів; кредити банків та інших кредиторів; безоплатні та благодійні внески, пожертву-вання організацій і громадян; інші джерела, не заборонені законом.

Особливий режим планування фінансування господарської ді-яльності суб'єктів аграрного господарювання встановлений норма-тивно-правовими актами, що регламентують правовий статус сіль-ськогосподарських підприємств. Так, доход сільськогосподарсько-го кооперативу, відповідно до положень ст. 29 Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію", формується з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних і прирів-няних до них витрат та витрат на оплату праці найманого персона-лу. Доход розподіляється на: податки й збори (обов'язкові платежі) до відповідних бюджетів; погашення кредитів; покриття збитків; проведення відрахувань у фонди кооперативу; кооперативні випла-ти; виплату часток доходу на паї (до 20%, визначених до розподі-лу). Порядок використання доходу кооперативу (об'єднання) вста-новлюється статутом.

Доходи сільськогосподарських споживчих товариств та їх спілок формуються за рахунок коштів, одержуваних внаслідок господар-ської діяльності, продажу цінних паперів та інших надходжень. Після платежів у бюджет та інших обов'язкових відрахувань прибу-ток розподіляється загальними зборами членів споживчого това-риства (зборами уповноважених) та радами відповідних спілок згід-но з їх статутами. Споживчі товариства, спілки та їх підприємства самостійно або на договірних засадах встановлюють вільні ціни й тарифи на продукцію виробничо-технічного призначення, сирови-ну, сільгосппродукцію й товари народного споживання, що вироб-ляються і закуповуються ними, надані послуги з урахуванням по-питу й пропозицій, за винятком продукції, товарів і послуг, на які передбачено державне регулювання цін і тарифів. Відповідно до ст. 13 Закону України "Про споживчу кооперацію", споживчі товарис-тва, спілки та їх підприємства мають право відкривати на свій ви-бір у будь-якій установі банку поточні та вкладні (депозитні) рахун-ки, вільно розпоряджатися коштами, що є на цих рахунках. Спи-суд ових о рганів .Споживчі товариства, спілки та їх підприє ємств може провадитися лише за їхньою згодою або за рішенням судових органів. Споживчі товариства, спілки та їх підприємства мають право одержувати в установах банків, у підприємств і орга-нізацій позички та несуть повну відповідальність за додержання кредитних договорів і розрахункової дисципліни.

Загальні засади правового регулювання фінансування господар-ської діяльності сільськогосподарських державних та комунальних підприємств викладено в розділі III ГК. Згідно з його положення-ми, державні (комунальні) сільськогосподарські підприємства, на відміну від сільськогосподарських кооперативів, акціонерних това-риств, товариств з обмеженою відповідальністю та фермерських господарств, не є власниками закріпленого за ними державного (комунального) майна та отримують від держави (місцевих органів самоврядування) фінансову підтримку у вигляді дотацій, субсидій, компенсацій. *Дотаціями* є безпроцентні асигнування з державного бюджету, призначені для покриття збитків суб'єктів господарської діяльності або збалансування доходів і видатків бюджетів нижчого рівня. Субсидія — фінансова або інша підтримка державними ор-ганами виробництва, переробки, продажу, транспортування, екс-порту, споживання відповідного товару, внаслідок чого суб'єкт гос-подарювання отримує пільги (прибутки), тобто коли державні ор-гани: здійснюють пряму передачу грошей (у формі дарування, до-тації, позики, участі в акціонерному капіталі тощо); потенційну пряму передачу грошей або зобов'язань (гарантій); відмовляються від справляння податків із доходів, які, як правило, підлягають справлянню, або не стягують їх (у разі встановлення податкових пільг, відстрочення сплати податку тощо); забезпечують суб'єктів господарювання майном (зокрема товарами) чи послугами, крім призначених для створення загальної інфраструктури, або закупо-вують товари чи послуги; здійснюють платежі або доручають при-ватній установі виконувати одну чи більше зазначених у цьому пункті функцій. *Компенсація* — це відшкодування державою части-ни вартості кредитів, одержаних сільськогосподарськими товарови-робниками за комерційними ставками згідно з договорами.

Державне фінансування здійснюється також шляхом надання субвенцій державним та комунальним підприємствам. Субвенції являють собою міжбюджетні трансферти для використання їх з певною метою в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції.

Загалом, державне (комунальне) сільськогосподарське підпри-ємство, як і будь-який інший суб'єкт аграрного господарювання, самостійно планує свою фінансову діяльність, встановлює ціни на продукцію, що реалізується, формує потрібні для забезпечення ста-більної діяльності різні грошові й натуральні фонди, організує та здійснює оперативний, бухгалтерський і статистичний облік та звітність.

Фермерське господарство, відповідно до розділу VII Закону Ук-раїни "Про фермерське господарство", формує свої фінанси за ра-хунок власних доходів, тобто прибуткової господарської діяльнос-ті. Крім того, згідно зі ст. 11 цього Закону, фермерське господарс-тво може отримувати кошти Українського державного фонду під-тримки фермерських господарств на безповоротній основі та на конкурсних засадах на

поворотній основі. На безповоротній осно-ві кошти надаються на такі цілі: відшкодування вартості розробки проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства; відшкодування частини витрат, пов'язаних зі спла-тою відсотків за користування кредитами банків, та часткову ком-пенсацію витрат на придбання першого трактора, комбайна, ван-тажного автомобіля, будівництво тваринницьких приміщень, в то-му числі вартість проектно-кошторисних документів, пільгові умо-ви кредитування, страхування фермерських господарств; підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів фермерських господарств у сільськогосподарських навчальних закладах; розши-рення досліджень із проблем організації і ведення виробництва у фермерських господарствах; видання рекомендацій з питань вико-ристання досягнень науково-технічного прогресу в діяльності фер-мерських господарств; забезпечення гарантій при кредитуванні банками фермерських господарств; забезпечення функціонування Українського державного фонду підтримки фермерських госпо-дарств та його регіональних відділень. Поворотна допомога нада-ється для виробництва, перероблення й збуту виробленої продук-ції, на здійснення виробничої діяльності та інші передбачені Ста-тутом Українського державного фонду підтримки фермерських гос-подарств цілі під гарантію повернення строком від 3 до 5 років.

Важливе місце в системі фінансових відносин суб'єктів аграр-ного господарювання належить кредитам. Вони є джерелами пози-кових коштів для поповнення власних основних і обігових фондів з метою забезпечення сталого виробництва сільськогосподарської товарної продукції і сировини.

Відповідно до ст. 1054 ЦК, за кредитним договором банк або ін-ша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати гро-шові кошти (кредит) позичальникові (суб'єкту аграрного господа-рювання) у розмірі та на умовах, встановлених договором, а пози-чальник зобов'язується повернути кредит і сплатити відсотки. От-же, кредитний договір укладається на умовах від платності, строко-вості та поворотності. В аграрному секторі економіки можна виріз-нити певні особливості кредитних відносин. По-перше, існує вели-кий ризик неповернення наданих кредитів. Сільське господарство є галуззю ризикованого підприємництва, де природнокліматичні та інші суб'єктивні та об'єктивні умови часто негативно впливають на фінансово-економічний стан сільськогосподарського підприємс-тва. Крім того, не зважаючи на наявність законодавчого закріплен-ня іпотечних відносин , банки сьогодні не мають права надавати кредити під заставу земель сільськогосподарського призначення, тобто вони не можуть забезпечити собі гарантії повернення нада-них кредитів за допомогою такого ліквідного майна, яким є землі сільськогосподарського призначення. По-друге, кредитні відноси-ни суб'єктів аграрного господарювання і банків безпосередньо пов'язані із сезонними витратами перших (посівні роботи, збиран-ня врожаю, заготівля кормів, закупівля добрив і пально-мастиль-них матеріалів тощо). По-третє, на державному рівні регулярно приймаються нормативно-правові акти, в яких передбачається пільговий порядок кредитування суб'єктів аграрного господарю-вання. Відповідно до таких

документів, різниця між процентною ставкою кредитів Національного банку України, які надаються комерційним банкам, і пільговою процентною ставкою, за якою бан-ки можуть надавати кредити сільськогосподарським підприємс-твам, повинна відшкодовуватися комерційним банкам із коштів державного бюджету. Однак брак необхідних коштів у державному бюджеті призводить до того, що таке відшкодування або відклада-ється на невизначений строк, або взагалі не провадиться, через що суб'єкти аграрного господарювання позбавляються права користу-ватися пільговими кредитами.

Залежно від строків користування кредити класифікуються на: короткострокові (до 1 року); середньострокові (до 3 років); довгос-трокові (понад 3 роки). Короткострокові кредити надаються для за-безпечення стабільного відновлення обігових виробничих фондів, для закупівлі пально-мастильних матеріалів, насіння, добрив, зап-частин для сільгосптехніки, за їх рахунок також формуються та по-повнюються поточні запаси різних фондів. Середньострокові та довгострокові кредити надаються суб'єктам аграрного господарю-вання з метою забезпечення реконструкції, модернізації та розши-рення основних фондів. Таке кредитне інвестування спрямовуєть-ся на підвищення агротехнічного, родючого потенціалу сільсько-господарських угідь, породності основного стада, оновлення бага-торічних насаджень, удосконалення технологічних процесів вироб-ництва товарної сільськогосподарської продукції (зокрема прид-бання нової сільськогосподарської техніки та ремонту й модерніза-ції існуючої) тощо.

Однією з форм фінансової діяльності суб'єктів аграрного госпо-дарювання є розрахунково - касові операції. Розрахункові правовід-носини сільськогосподарських підприємств є самостійним видом грошових відносин, які виникають у процесі діяльності цих під-приємств і здійснюються через банківські установи. Сільськогоспо-дарські підприємства здійснюють розрахунки за допомогою від-криття відповідних рахунків (поточних, валютних тощо). Згідно з Інструкцією про безготівкові розрахунки в України в національній валюті кошти підприємств підлягають обов'язковому зберіганню в банках, за винятком залишків готівки в їхніх касах у межах вста-новленого банком ліміту та норм витрат з виручки, які передбаче-ні діючим порядком ведення касових операцій у господарствах Ук-раїни. Банк на договірній основі здійснює розрахунково-касове обслуговування своїх клієнтів і виконує їхні розпорядження щодо перерахування коштів із рахунків. Відповідні правила закріплені в законах, що визначають правоздатність сільськогосподарських під-приємств.

Сільськогосподарські підприємства відкривають в будь-яких банках України за власним вибором і за згодою цих банків у по-рядку, встановленому нормативно-правовими актами Національ-ного банку України та іншими актами чинного законодавства ра-хунки,

передбачені Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, зат-верджена постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492 , а також рахунки для обліку коштів у розрахунках за конкретними операціями (акредитиви, розрахунко-ві чеки тощо). Рахунки для обліку коштів у розрахунках за конкрет-ними операціями (акредитиви, розрахункові чеки тощо) відкрива-ються підприємствами в банку, що їх обслуговує, лише на підставі заяви на акредитив, заяви на перерахування коштів та ін.

Інструкція регулює правовідносини, що виникають під час від-криття банками, їх відокремленими структурними підрозділами, які здійснюють банківську діяльність від імені банку, поточних і вкладних (депозитних) рахунків у національній та іноземних валю-тах суб'єктам господарювання, фізичним особам, іноземним пред-ставництвам, нерезидентам - інвесторам , виборчим блокам політич-них партій. Вона містить характеристику рахунків, які можуть від-крити клієнти, в тому числі й сільськогосподарські підприємства.

Поточний рахунок у банку відкривається для зберігання коштів і проведення безготівкових розрахунків. Ці кошти є власністю суб'єкта аграрного господарювання. Державні (комунальні) сіль-ськогосподарські підприємства розпоряджаються коштами, що знаходяться на цьому рахунку як суб'єкти права повного господар-ського відання.

Сільськогосподарське підприємство може відкрити вкладний (депозитний) рахунок. Відповідно до ст. 1058 ЦК, за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та відсотки на неї або доход в іншій формі на умовах та в порядку, встановленому договором. Для зберігання коштів на депозитному рахунку сільськогосподарське підприємство і банк укладають депо-зитний договір. Кошти на депозитний рахунок перераховуються з поточного рахунку сільськогосподарського підприємства і після за-кінчення строку зберігання повертаються на поточний рахунок. За перебування коштів на депозитному рахунку власникові нарахову-ються відсотки. Проведення розрахунків і видача коштів готівкою з депозитного рахунку забороняється.

Під час розрахунків можуть застосовуватись акредитивна, інка-сова, вексельна форми розрахунків, а також форми розрахунків за розрахунковими чеками та з використанням розрахункових доку-ментів на паперових носіях та в електронному вигляді. Інструкція про безготівкові розрахунки в України в національній валюті вста-новлює правила застосування в ході розрахункових операцій пла-тіжних інструментів у формі:

меморіального ордера, платіжного до-ручення, платіжної вимоги-доручення, платіжної вимоги, розра-хункового чека, акредитива. Використання банківських платіжних карток і векселів як платіжних інструментів регулюється чинним законодавством, зокрема відповідними нормативно-правовими ак-тами Національного банку.

Конкретні форми розрахунків визначаються самими сільсько-господарськими підприємствами під час укладання ними договорів з партнерами.

В умовах ринкової економіки важливим є надання можливості суб'єктам аграрного господарювання вступати у зовнішньоеконо-мічні відносини. Для цього вони можуть відкривати валютні рахун-ки в тих комерційних банках, які мають відповідні ліцензії.

Податкові відносини є ще одним різновидом фінансової діяль-ності сільськогосподарських підприємств. Згідно зі ст. 14 Закону України від 28 грудня 1994 р. "Про оподаткування прибутку під-приємств" (в редакції закону від 22 травня 1997 р.), підприємства, основною діяльністю яких є виробництво сільськогосподарської продукції, сплачують податок на прибуток у порядку і в розмірах, передбачених цим Законом, за підсумками звітного податкового року. Валові доходи й витрати підприємств — виробників сільсько-господарської продукції, утримані (понесені) протягом звітного по-даткового року, підлягають індексуванню з урахуванням офіційно-го індексу інфляції за період від місяця, наступного за місяцем по-несения таких витрат (отримання доходів), до кінця звітного по-даткового року. Сума нарахованого податку зменшується на суму податку на землю, що використовується у сільськогосподарському виробничому обороті. Підприємства, основною діяльністю яких є виробництво та/або продаж продукції квітково-декоративного рос-линництва, дикорослих рослин, диких тварин і птахів, риби (крім риби, виловленої у річках та закритих водоймах), хутряних товарів, лікеро-горілчаних виробів, пива, вина й виноматеріалів (крім вино-матеріалів, що реалізуються для подальшої переробки), оподатко-вуються в загальному порядку. У разі продажу товарів, безпосеред-ньо пов'язаних із технологічними процесами виробництва сіль-ськогосподарської продукції, виробникам такої сільськогосподар-ської продукції на умовах товарного кредиту, валові доходи креди-тора збільшуються в податковому періоді, на який, відповідно до умов такого кредитного договору, припадає строк здійснення роз-рахунків із позичальником.

У системі оподаткування сільськогосподарських товаровироб-ників важливе місце належить земельному податку. Цей податок встановлено ЗК і Законом України від 3 липня 1992 р. "Про плату за землю" (в редакції Закону від 19. вересня 1996 р.). Плата за

зем-лю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від якості та місцезнаходження ділянки, виходячи з кадастрової оцінки землі.

Сільськогосподарські підприємства різних організаційно-право-вих форм, передбачених законами України, селянські та інші господарства, що займаються виробництвом (вирощуванням), пере-робкою та збутом сільськогосподарської продукції, в яких сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (по-датковий) рік, перевищує 75% загальної суми валового доходу під-приємства є платниками фіксованого сільськогосподарського по-датку. Згідно зі ст. 2 Закону України від 17 грудня 1998 р. "Про фіксований сільськогосподарський податок" , його платниками також є суб'єкти господарювання, утворені внаслідок реорганізації сільськогосподарського підприємства — платника фіксованого сільськогосподарського податку (незалежно від терміну реорганіза-ції), які також займаються виробництвом (вирощуванням), пере-робленням та збутом сільськогосподарської продукції. Новостворе-ні суб'єкти господарювання, основним видом діяльності яких є ви-робництво (вирощування), перероблення та збут сільськогосподар-ської продукції, у рік створення є платниками фіксованого сіль-ськогосподарського податку. Підприємства, які займаються інши-ми видами діяльності, крім сільськогосподарської, зазначеної у цій статті, з метою оподаткування ведуть окремий облік фінансових результатів від інших видів господарської діяльності, відповідно до п. 7.20 ст. 7 Закону України "Про оподаткування прибутку підпри-ємств", які підлягають оподаткуванню на загальних підставах. У разі, коли у звітному періоді валовий доход від операцій з реаліза-ції сільськогосподарської продукції власного виробництва та про-дуктів її переробки становить менш як 75% загального обсягу реа-лізації, підприємство сплачує податки у наступному звітному пері-оді на загальних підставах. До платників фіксованого сільськогос-подарського податку належать також власники земельних ділянок та землекористувачі, зокрема орендарі, які виробляють товарну сільськогосподарську продукцію, крім власників та землекористу-вачів земельних ділянок, переданих для ведення особистого підсоб-ного господарства, будівництва та обслуговування житлового бу-динку, господарських будівель (присадибна ділянка), садівництва, дачного будівництва, а також наданих для городництва, сінокосін-ня та випасання худоби.

пло щі . 1 Закону, Фіксований сільськогосподарським податком є податок, який не змінюється протягом визначеного цим За-коном терміну (тобто 5 років) і справляється з одиниці земельної площі. Фіксований сільськогосподарський податок сплачується в рахунок таких податків і зборів (обов'язкових платежів): податку на прибуток підприємств; плати (податку) за землю; податку із власни-ків транспортних засобів та

інших самохідних машин і механізмів; комунального податку; збору за геологорозвідувальні роботи, вико-нані за рахунок державного бюджету; збору на обов'язкове соціаль-не страхування; збору на будівництво, реконструкцію, ремонт і ут-римання автомобільних доріг загального користування України; збору на обов'язкове державне пенсійне страхування; плати за придбання торгового патенту на здійснення торговельної діяльнос-ті; збору за спеціальне використання природних ресурсів (щодо ко-ристування водою для потреб сільського господарства). Інші подат-ки та збори (обов'язкові платежі), визначені Законом України від 25 червня 1991 р. "Про систему оподаткування" (в редакції закону від 18 лютого 1997 р.), сплачуються сільськогосподарськими товарови-робниками в порядку і розмірах, визначених законодавством.

Об'єктом оподаткування для платників фіксованого сільсько-господарського податку є площа сільськогосподарських угідь, пере-даних сільськогосподарському товаровиробнику у власність або на-даних йому в користування, зокрема на умовах оренди, а також зе-мель водного фонду, які використовуються рибницькими, рибаль-ськими та риболовецькими господарствами для розведення, виро-щування та вилову риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках і водосховищах).

Ставка фіксованого сільськогосподарського податку з 1 га сіль-ськогосподарських угідь встановлюється у відсотках до їх грошової оцінки, яка провадиться відповідно до Методики, затвердженої Ка-бінетом Міністрів України, у таких розмірах: для ріллі, сіножатей та пасовищ — 0,5%; для багаторічних насаджень — 0,3%; для зе-мель водного фонду, які використовуються рибницькими, рибаль-ськими та риболовецькими господарствами для розведення, виро-щування та вилову риби у внутрішніх водоймах, — 1,5% грошової оцінки одиниці площі ріллі по областях та Автономній Республіці Крим. Грошова оцінка сільськогосподарських угідь в разі потреби може уточнюватися згідно із законодавством.

Податок сплачується щомісяця протягом ЗО календарних днів, наступних за останнім календарним днем базового звітного (податко-вого) місяця у розмірі третини суми податку, визначеної на кожний квартал від річної суми податку, у таких розмірах: у I кварталі — 10%; у II кварталі — 10%; у III кварталі — 50%; у IV кварталі — 30%.

Закон України "Про фіксований сільськогосподарський пода-ток" містить правові норми стосовно порядку зарахування й стро-ків сплати названого податку, про порядок його зарахування до бюджетів і державних цільових фондів. Платники податку

перера-ховують у визначений строк кошти на окремий рахунок відділень Державного казначейства України в районах за місцем розташуван-ня земельної ділянки. Останні наступного дня після надходження коштів перераховують суми фіксованого сільськогосподарського податку в таких розмірах: до місцевого бюджету — 30%, на обов'яз-кове державне пенсійне страхування — 68%, на обов'язкове соці-альне страхування — 2%. Про ці надходження своєчасно повідом-ляють відповідний орган державної податкової служби, який здій-снює контроль за своєчасним і повним надходженням фіксованого сільськогосподарського податку.